

SLOVENSKÝ NÁRODOPIŠ

3

X

VYDAVATELSTVO
SLOVENSKEJ AKADÉMIE
BRATISLAVA 1962

O B S A H

STÚDIE

Ester Plicková, Manufaktúra na výrobu kameniny v Muráni — — — —	353
Jaroslav Štika, Význam slova „Valach“ v západních Karpatech — — — —	396

MATERIÁLY — ARCHÍV

Tancred Bănăţeanu, Házdzanie vetiev a kameňov na hroby — — — —	438
Josef Vařeka, Hospodářské stavby v Brvništi, Dolní a Horní Marikové, Papradnu a ve Štiavniku —	449
Viera Urbanecová, Slovensko v práci Jozefa Rohrera o Slovanoch rakúskej monarchie	469
György Tábori, Z povier o klokočových plodoch u Slovákov v stolici Békešskej	476

ROZHLADY

Ester Plicková, Dielo a práca J. Horovej — — — — — — — — — —	478
Jozef Kudláček, Z novších štúdií o vzniku staroslovanského pluhu — — — —	482
Ivan Gutov, O bieloruskej folkloristike — — — — — — — — — —	487

DROBNÉ ZPRÁVY

Založenie Stredoslovenskej odbočky SNS v Martine (A. Pranda) — — — —	491
--	-----

RECENZIE A REFERÁTY

Anton Špiesz, Manufaktúrne obdobie na Slovensku 1725—1825 (E. Plicková) —	493
Jaroslav Sus, Cikánská otázka v ČSSR (E. Horváthová) — — — — — — — —	494
O. Nahodil — A. Robek, Původ náboženství (J. Kudláček) — — — — — — — —	497
Pavol Horváth, K dejinám poľnohospodárskej výroby na Slovensku v prvej polovici 18. stor. (V. Urbanecová) — — — — — — — — — — — — — — — —	503
Béla Gunda, Altertümliche Mahlsteine in den Karpaten (V. Urbanecová) — — — —	504
Iván Balassa, A magyar kukorica (M. Markuš) — — — — — — — — — — — — — —	505
Műveltség és hagyomány I—II (J. Podolák) — — — — — — — — — — — — — —	508
Zprávy o časopisoch v knižnici NÚ SAV (M. Kubová — V. Bujna) — — — —	509

C O Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ

Эстер Плицкова, Мануфактура по изделиям из фаянса в Мурани — — — —	353
Ярослав Штика, О значении слова „Валах“ в западных Карпатах — — — —	396

МАТЕРИАЛЫ — АРХИВ

Танкред Банатеану, Бросание веток и камней на могилы — — — — — — — —	438
Иосеф Варжека, Хозяйственные постройки в Брвништи, Нижней и Верхней Мариковой, Попраднe и в Штиавнике — — — — — — — — — — — — — — — —	449
Вера Урбанцевa, Словакия в работе Иосифа Рорера о Славянах Австрийской монархии —	469
Дерди Табори, Из народных поверьев о лесных фисташковых плодах у Словаков В Бекешской губернии —	476

ОБЗОРЫ

Эстер Плицкова, Произведения и труды Е. Горовой — — — — — — — — — —	478
Иозеф Кудлачек, Из новейших работ о происхождении старославянского плуга	482
Иван Гуторов, Н Белорусской фольклористике — — — — — — — — — — — — — —	487

МЕЛКИЕ ЗАМЕТКИ

РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ —	491
РЕЦЕНЗИИ И РЕФЕРАТЫ —	493

I N H A L T

STUDIEN

Ester Plicková, Die Manufaktur zur Erzeugung von Steingut in Murán — — — —	353
Jaroslav Štika, Über die Bedeutung des Wortes „Walach“ in den westlichen Karpathen	396

MATERIALIEN — ARCHIV

Tancred Bănăţeanu, Das Werfen von Zweigen und Steinen auf Gräber — — — —	438
Josef Vařeka, Landwirtschaftliche Gebäude in Brvnište, in der Dolná und Horná Mariková, in Popradno und in Štiavnik — — — — — — — — — — — — — — — —	449
Viera Urbanecová, Die Slowakei im Werke von Jozef Rohrer über die Slaven der Österreichischen Monarchie —	469
György Tábori, Abergläubische Gebräuche mit Pimpernissen bei den Slowaken im Komitat von Békés —	476

pod postel, dříve zahradili deskami v rohu jizby ve vodorovném směru prostor zvaný *zádešcie na zemiaci*.⁴⁰

Hospodáři uschovávají brambory a krmnou řepu (*burgiňu*) přes zimu také do *kopenca* (v Brvništi *kopál*): na poli blízko stavení najdou suché místo, na kterém srovnají hlínu a na zem kolem středního kůlu, který umožňuje ventilaci a je proti dešti opatřen vodorovným prkénkem, složí brambory (deset až sto pytlů) nebo krmnou řepu; vše přikryjí slamou a pak hlínou. Když začne mrznout, přidává se 40–50 cm nové vrstvy hlíny. Kolem *kopenca*, který je kuželovitého tvaru, se vytváří stružka, odvádějící vodu. *Kopále* zřizují především ti gazdové, kteří dosud nemají sklep nebo jej mají nevyhovující (*je pod vodou* ap.). Jsou ve vesnicích vidět dodnes.⁴¹

Četní chudí gazdové, kteří nemají sklep a *jamu* by se jim pro příliš malou úrodu nevyplatilo kopat, dávají brambory do komory nebo do sklepa k sousedovi.

Jediným skutečně vybudovaným sklepem se zděnými stěnami je sklep v podezdívce domu, případně zděný sklep mimo dům samotně stojící v břehu nedaleko stavení. U ostatních zařízení na úschovu okopanin jsou stěny dány prostým vyhloubením do země, aniž by byly nějak upraveny. — U nových rodinných domků jsou prostorné a hluboké sklepy z betonu zpravidla vybudovány pod oběma světnicemi; přístup do sklepa je v podezdívce nebo z chodby.

V této kapitole jsme věnovali pozornost hospodářským stavbám, které nalézáme v nejbližším okolí hospodářství, tedy většinou na dvoře nebo na zahradě; do této statí nepojímáme stavby, které sloužily nebo dosud slouží celé vesnici, jako např. mlýny, kovářny ap. Pro nedostatek místa nepopisujeme v této kapitole studny, které jsou zpracovány v širším tématu o vodě (vypracovala A. Plesingerová), a letní obydlí zvané *bačov*y, tvořící také samostatnou a dosti rozsáhlou kapitolu.

Josef Vařeka

SLOVENSKO V PRÁCI JOZEFA ROHRERA O SLOVANOCH RAKÚSKEJ MONARCHIE

Keď sledujeme pramenný materiál z predchádzajúcich storočí, ktorý či už publikovaný alebo v rukopisoch podáva o území Slovenska údaje etnografického charakteru, stretne sa neraz s menami, ktoré sú dnes už málo známe a s prácami, ktoré neboli doteraz dostatočne využité. Jedným z takýchto zabudnutých autorov je aj Jozef Rohrer, ktorý počiatkom 19. storočia vydal súčasne viac prác zaoberajúcich sa ľudom rakúskej monarchie. Ide hlavne o dve dvojzväzkové práce *Versuch über die deutschen Bewohner der österreichischen Monarchie* a o *Versuch über die slawischen Bewohner der österreichischen Monarchie*. Obe vyšli r. 1804 vo Viedni ná-

kladom Kunst und Industrie Comptoir¹. Nás zaujíma samozrejme v prvom rade práca o slovanských obyvateľoch rakúskej monarchie a z toho najmä údaje o Slovákoch. Okolnosť, že Rohrer vydáva zároveň práce, ktoré nemajú len rovnaký nadpis, ale aj štruktúru, uľahčuje sledovať zámer autora a hľadisko, s akým pristupoval k slovanskému materiálu. Prvý zväzok oboch uvedených prác má tieto kapitoly: prehľad obyvateľov; fyzické vlastnosti; strava; odev a spôsoby zamestnania, druhý zväzok obsahuje: umelecké čítanie; spôsob myslenia; náboženstvo; mravný charakter².

Dôvody pre vydanie týchto prác boli rov-

⁴⁰ Podobné *jami* popisuje ze susedného Orlového také J. Lečko (*Národopisný pohľad na Orlové*, c. d., 144). — Srovnej také např. L. Kunz, „Doly“ na Záluží, *Časopis Moravského musea* XXXVI, 1951, 182–188.

⁴¹ Zmiňuje sa o nich také J. Lečko (*Národopisný pohľad na Orlové*, c. d., 99).

¹ J. Rohrer, *Versuch über die deutschen Bewohner der österreichischen Monarchie*, Wien 1804, I. zv. 262 s., II. zv. 222 s.; *Versuch über die slawischen Bewohner der österreichischen Monarchie*, Wien 1804, I. zv. 168 s., II. zv. 166 s. V tom istom roku vychádza aj jeho *Versuch über die jüdischen Bewohner der österreichischen Monarchie* a *Bemerkungen auf einer Reise von der türkischen Grenze über die Bukovina durch Ost und Westgalizien, Schlesien und Mähren bis nach Wien*.

² Kvôli prehľadnosti uvedieme počet strán jednotlivých kapitol z práce o Slovanoch: I. zv.: *Prehľad slovanského obyvateľstva rakúskej monarchie*, 1–32; *Fyzické vlastnosti*, 33–52;

naké. Roky, v ktorých vychádzajú, sú u nás poznamenané krízou feudálneho zriadenia, ktorá v tom čase zasiahla už všetky oblasti života. Najintenzívnejšie sa prejavila v poľnohospodárstve. Pri úsilí nájsť východisko z tejto situácie je čoraz zrejmejšie, že na uskutočnenie nápravy treba detailne poznať hospodársku, sociálnu i kultúrnu situáciu v krajine. Popri rôznych štatistických a topografických opisoch jednotlivých častí monarchie písaných pre tento účel, začína sa venovať špeciálna pozornosť jej obyvateľstvu ako predmetu bádania. Týmto smerom sú zamerané aj Rohrerove práce.

Jozef Rohrer ako rakúsky Nemeč³ a teda príslušník vládnuceho národa si uvedomil nutnosť poznania ľudu a jeho tradícií v celej šírke pri pokuse o hospodársky rozvoj krajiny. V súhlase so vtedajšími pomermi využíva v oboch prácach každú príležitosť na kritiku zaostalého poľnohospodárstva. Príčinu zaostalosti vidí v samozrejmom nezaujme roľníkov o prácu na cudzom majetku. „Očividný dôkaz toho, čo znamená, keď sedliak nie je len otrokom svojho pána“ ukazuje Rohrer na Slováckmi kolonizovanej Čabe v Békešskej stolici: „Obec bola založená roku 1715 a teraz má už viac ako tisíc domov; zeme pán získal hlavne tým, že svoje pozmenky dal čiastočne do prenájmu sedliakom.“⁴ No Rohrer nezdôrazňuje len nutnosť reformy v poľnohospodárstve. Rovnaký význam pripisuje rozvoju priemyslu a na základe starých remeselníckych tradícií upozorňuje na schopnosť obyvateľov jednotlivých oblastí zúčastniť sa aktívne na tomto odvetví hospodárstva. Vo voľnom rozvoji obchodu a remeselnej i priemyselnej výroby vidí východisko z biedy pre mnohé krajiny monarchie.

V práci o nemeckých obyvateľoch používa Rohrer etnografický materiál na podloženie a opodstatnenie svojich názorov. Ešte jasnejší zámer vidíme však pri využívaní tých-

to poznatkov v práci o Slovanoch. Ako dôvod na ich skúmanie udáva Rohrer ich početnosť a zároveň snahu vyvrátiť názor o ich menejcennosti, ktorý bol medzi vládnúcimi národmi o Slovanoch rozšírený. A tak Rohrer všetok etnografický materiál v práci interpretuje tak, aby jeho pomocou mohol ukázať, že Slovania sú rovnocenní partneri Nemcov a Maďarov a pri ďalšom rozvoji monarchie možno s nimi počítať v každom ohľade. Vo svojom kladnom hodnotení ide až tak ďaleko, že neváha uprednostniť Slovákov pred Maďarmi, čo v tom čase nebolo nijako populárne: „Najrozšírenejšou vetvou vo vlastnom Uhorsku sú bezpochyby Slováci — najčestnejšie pozostatky niekedy mohutnej moravskej ríše — ktorí boli poľnohospodármi na uhorskej pôde už vtedy, keď Maďar viedol ešte mimo Uhorska život nomáda.“⁵ V týchto intenciách je napísaná celá práca. Keď nemá dosť materiálu na vyvrátenie nepriaznivých názorov z jednej oblasti, siahne k materiálom z inej oblasti alebo zovšeobecni jeden jav na celoslovenský, len aby kladný obraz nebol porušený. Tento Rohrerov postoj uberá niekedy na konkrétnosti údajov, ktoré v práci podáva. No práve skutočnosť, že národopisný materiál používa na podporenie svojich politických názorov na súčasnú hospodársku situáciu a jej riešenie, ako aj jeho postoj k Slovanom robí z Rohrera autora, ktorý si zaslúži, aby mu pri sledovaní vývoja názorov na túto časť obyvateľov monarchie bola venovaná pozornosť v budúcnosti i v rámci dejín slovenského národopisu.

Ako sme videli z obsahu práce, tematický okruh sledovaný Rohrerom je veľmi široký. Informácie, ktorá mal či už z literatúry alebo z vlastného pozorovania neboli a ani nemohli byť o všetkých Slovanoch rovnaké. Preto i pozornosť, ktorú venuje jednotlivým „vetvám“ nie je rovnaká. Tak napríklad v kapitole o strave najväčšiu pozornosť venuje

Strava, 53—73; *Odev*, 74—90; *Zamestnanie*, 91—164. II. zv.: *Umelecké čítanie*, 1—29; *Spôsob myslenia*, 30—65; *Náboženstvo*, 66—95; *Mravný charakter*, 96—161.

³ Jozef Rohrer sa narodil r. 1769 vo Viedni, zomrel r. 1828. Najdlhšie pôsobil vo Lvove ako profesor štatistiky na tamojšej vysokej škole. Nejaký čas pôsobil v Olomouci, odkiaľ sa znovu vrátil do Lvova, kde ostal až do penzie. Okrem uvedených prác r. 1798 vydal štúdiu *Über die Tiroler*, r. 1796 *Statistik des österreichischen Kaiserthums*, I. Viac štúdií uverejňoval v odborných časopisoch, najmä v časopise *Archiv für Geographie und Statistik*, ktorý redigoval Liechtenstein. Roku 1803 v 1. čísle tam uverejnil štúdiu *Über die Bewohner der österreichischen Monarchie*, r. 1804 v 5. čísle *Über die Bevölkerung und Belohnungen...* V časopise *Vaterländischen Blätter für den österreichischen Kaiserstaat* č. 41 uverejnil štúdiu *Übersicht der Hutweiden im österreichischen Kaiserstaate*. Údaje z *Bibliografisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreichs*, zv. 26, 284, C. Wurzbach.

⁴ J. R o h r e r, *Slovania*, I, 107.

⁵ Tamže, I. 19.

V e r s u c h
über die
slawischen Bewohner
der
österreichischen Monarchie.

Erster Theil.

W i e n ,

Im Verlage des Kunst- und Industrie-Comptoirs

1 8 0 4 .

C) 5/01

Obr. 1. Titulný list Rohrerovej práce o Slovanoch.

obyvateľom Haliče a ostatné oblasti sú len spomenuté. V kapitole o odeve je zase pomerne podrobne opísaný ženský kroj južných Slovanov, v kapitole o zamestnaní podrobne rozoberá zase situáciu u Čechov a Slovákov. Vzhľadom na daný stav bádania Rohrer nemohol podať rovnomerný obraz o všetkých Slovanoch vo všetkých ním sledovaných oblastiach. Nebolo to však ani jeho cieľom. Išlo mu z už spomenutých príčin o syntetický pohľad na Slovanov ako jednu skupinu obyvateľstva a nie o zdôraznenie diferencií medzi nimi. No napriek tomu bola Rohrerova práca o Slovanoch hodnotená súčasníkmi kladne najmä pre nový materiál, ktorý o nich z jednotlivých oblastí prináša, a pre jeho hodnovernosť.⁶

Čo sa týka materiálu o Slovensku, Rohrer vychádza často z publikovaných prác — Korabinského, Bartolomeidesa a Schwartnera.⁷ V niektorých prípadoch preberú ich údaje doslovne, vždy však s presnou citáciou a v prípade obradného spevu Hoja dunda prevzal i Bartolomeidesov názor na príčinu jeho uchovania.⁸ Rohrer podáva však mnoho vlastného materiálu, na ktorý sa v tejto súvislosti zameriame.

Tak ako v celej práci i v prípade Slovákov sú údaje nerovnomerné. V kapitole o prehľade obyvateľstva najviac údajov čerpá z Korabinského a Schwartnera, poukazujúc

na ich životaschopnosť, ktorej zásluhou sa enklávy s obyvateľstvom cudzích národností na území Slovenska rýchlo likvidujú⁹ a vymenúva stolice s prevahou slovenského obyvateľstva.¹⁰ V kapitole o fyzických vlastnostiach vyzdvihuje fyzickú zdatnosť Slovákov, ktorá podľa jeho názoru je výsledkom ich života v horách Karpát a dáva ju do protikladu s obyvateľmi rovín: „V baniach a železných hámroch nie je zriedkavosťou vidieť mužov, ktorí preložia štyri metrické centy. Roku 1788 bol v železnom hámri v Štítniku robotník, ktorý zodvihol šesť metrických centov. Všetko je väčšie a silnejšie u týchto ľudí, ako na rovinách. Títo obyvatelia hôr nosia obilie obyčajne v trojmericových alebo tri a pol mericových vreciach; vrecia, ktoré sa používajú na rovinách, vážia len jeden a pol alebo dve merice.“¹¹

V kapitole o *strave* je údaj o Slovákoch veľmi kusý a povrchný: „Slovenskí obyvatelia čiastočne turčianskej a liptovskej župy majú za údel uspokojiť sa so syrom a ovseným chlebom, zatiaľ čo v ostatných župách je bežná pšenica, víno a hydina.“¹² Aj v kapitole o *odeve* je vidieť Rohrerovu neinformovanosť, keď hovorí, že „Slovák turňanskej, trenčianskej, novohradskej a iných žúp je svojím odevom skoro úplne zhodný s Maďarom a vo viacerých c. k. komorných panstvách, kde je najväčší blahobyt v Uhorsku,

⁶ Kladne hodnotí Rohrera Samuel Bredetzky vo štvrtom zväzku svojich *Beyträge zur Topographie des königreichs Ungarn* (Viedeň 1805) v stati venovanej recenziám najnovšej národopisnej literatúry (279—286). Poukazuje na to, že kým v práci o Nemcoch sa Rohrer mohol opierať o bohatšiu literatúru, v práci o Slovanoch bol odkázaný hlavne na vlastné pozorovania, ktoré sú spoľahlivé a poučné.

⁷ J. Korabinský, *Geographisch-historisches und Produkten Lexikon von Ungarn*, Pressburg 1786; Schwartner, *Statistik des Königreiches Ungarn*, I—III, Pest, 1789; L. Bartolomeides, *Momabilia provinciae Csetnek*, Neosolii 1799.

⁸ O speve *Hoja, dunda* Rohrer zhodne s Bartolomeidesom uvádza, že sa zachoval ako oslavný spev na príchod českých Slovanov (husitov) na Gemer a publikuje ho v nemeckom preklade. Nesprávne prepisuje počiatok piesne, keď miesto *Hoja, dunda* píše *Stoja dunda*, hoci v Bartolomeidesovej predlohe je text uvedený správne. Rohrer, c. d. I, 19; Bartolomeides, c. d., 52.

⁹ Rohrer citujúc Schwartnera, uvádza ako dôkaz životaschopnosti Slovákov hornú časť Gemera osídlenú nemeckými baníkmi a najmä Štítnik, kde až do počiatku 17. stor. všetky súdne písomnosti boli v nemeckej reči. „Dnes chodia Maďari a Nemci z celého okolia do Štítnika učiť sa slovenčinu.“ Rohrer, c. d., I, 20.

¹⁰ „Počet Slovákov rastie každým rokom v župe Abaujskej, Boršódskej, Šarišskej a Spišskej, ktoré ležia na našej strane Tisy a v Arade, v Békešskej a Torňanskej župe na druhej strane Tisy. Najviac Slovákov je však bezpochyby na našej strane Dunaja, na Orave, v stolici Baršskej, na Hrone, v Honte, Liptove, Novohrade, Nitre, Pešti, Bratislave, Trenčine, Turci a Zvolene. V poslednej župe, ktorej sa hovorí aj Slovenská stolica, môže byť do 60 000 Slovákov. Menej je ich na druhej strane Dunaja, pri Komárne atď.“ Rohrer, c. d., I, 21.

¹¹ Tamže, I, 37.

¹² Tamže, I, 54.

má ho neobyčajne pekný.¹³ Podrobnejší je jeho opis odevu slovenského kopaničiara na moravsko-slovenských hraniciach. No aj tu je viac nejasností a nepomáha ich vysvetliť ani rytina, ktorú uverejnil k tejto Rohrerovej stati Bredetzky vo svojej recenzii (obr. 2). Rohrerov opis je takýto: „Odev je strihom podobný maďarskému. Len súkno, ktoré títo kopaničiari na svoj odev najčastejšie volia je bielej farby. Konce tohto odevu, ktorý pre-visuje o niečo cez chrbát(!), sú lemované svetlomodro. Ich kabát je okrem toho strihaný tak, že hrud' je v zime i v lete nepokrytá. Siahá najviac po horné viazanie nohavíc tej istej farby, ktoré končia pri šnúrovacích pol-topánkach.¹⁴ Títo kopaničiari majú svojský druh čiernych plstených klobúkov, ktoré sú okrúhle, veľmi vysoké, hore ploché a ešte viac zvýrazňujú tvar týchto statných ľudí... Kopaničiar tak isto, ako horal z Haliče, má stále v ruke drevenú sekeru a je jedno, či ide na tanec alebo do kostola... Kopaničiar venuje toľko starostlivosti lešteniu, čisteniu a zdobeniu svojej sekery, že ani prvý nemecký švihák nevenuje toľko času svojmu telu v nedeľu, keď chce byť dokonale čistý. Stíhlu, dlhú rukoväť vyrezanú z hnedého slivkového dreva kopaničiari pobíjajú tenkým plechom a iskriovou mosadzou, alebo hadovite vybijajú lesklými klinčekami.“¹⁵

Zaujímavá je zmienka, ktorú v súvislosti s odevom uvádza zo zvolenskej župy: „Slovania vôbec všade tam, kde sa nezamiešali s Nemcami, dbajú veľmi prísne na to, aby sa dievčatá líšili aj navonok. Tak napríklad medzi Slovákmi zvolenskej župy nanútia dievčatám, ktoré prišli do druhého stavu, čepiec. Je to zvyk, ktorý už často viedol k vražde dieťaťa, lebo toto potupné znamenie je trvalé a teda oveľa horšie, ako pokánie odbavené v kostole.“¹⁶

Najcennejší materiál nachádzame v kapitole o *zamestnaní*, kde sa odrážajú i Rohrerove názory. Preto časti, ktoré sa týkajú Slovenska, uvedieme v plnom znení:

„Aby sme mali úplný prehľad o spôsoboch zamestnania Slovanov v Uhorsku, ostáva nám ešte zhodnotiť priemysel Slovákov. Keď si

totiž niektorý z mnohých národov Uhorska môže robiť nárok na meno priemyselného národa, tak sú to Slováci.

Slováci sú to, ktorí najčastejšie obrábali poľia Nemcom v Spišskej župe. Keď sa v poľnohospodárstve nemohli lepšie uplatniť, bolo na vine nevoľníctvo, ktoré trvalo až do čias Jozefa. Slováci v Gemerskej župe pracujú neúnavne v železných hámroch, vo Zvolenskej župe zase v hutách na kovy, železiarňach a mincovniach, v sklárskych hutách, stupách, píľach, papierňach a prachárňach. Keď je v Uhorsku národ, ktorý sa okrem poľnohospodárstva venuje remeslu a obchodu, tak sú to Slováci. *Hrnčiarstvo*, ktoré je udomácnené u všetkých Slovanov dedičných zemí, živí mnoho Slovákov Novohradskej a Nitrianskej župy. Korabinský hovorí o Slovákoch dediny Migles na Gemeri (Gemerský Milhošť), že donášajú hlinený riad na trhy a vymieňajú ho za obilie. S výrobou *dreveného tovaru* — drevených tanierov, korýt na chlieb, vedier, stoličiek, hrablí, kolovrátkov — zamestnávajú sa Slováci vo všetkých obciach. V Brusníku na Gemeri robia také množstvá vretien pre priadky, že za jeden grajciar tu možno kúpiť pol tučta. Tým samozrejme nie je zaplatený ani materiál, ani čas a námaha, ale zručnosť, ktorá sa stala ich druhou prirodzenosťou, vynahradí všetko. V Beharovciach na Liptove¹⁷ núdza urobila z obyvateľov výrobcov *hudobných nástrojov* a keď aj ich husle nemajú takú hodnotu ako tie, ktoré robia v Mittewalde na tírolských hraniciach, často ich speňažia na uhorských trhoch.

Jediná významná *továreň na kartún* v kráľovstve Uhorskom je v Šaštíne a za svoje založenie ďakuje cisárovi Františkovi. Najväčší počet priadok má zo Slovenska, z Nitrianskej a Trenčianskej župy. Treba spomenúť, že pri zavádzaní pradenia ako nového priemyselného odvetvia zaslúžil sa o celé rovníanske panstvo farár v Laze (dnes Lazy p. Makytou), Maliarik. On sa obrátil na kartúnovú manufaktúru v Šaštíne (nem. Schlossberg), ktorá teraz patrí ríšskemu rytierovi Puthonovi. Ináč ochotné ženy z Lazu sa

¹³ Tamže, I, 76.

¹⁴ Bredetzky dodáva v recenzii k jeho opisu „šnúrovacích topánok“, že ide o „Botschkor“ a i z toho je jasné, že ide o krpce. Rytina, ktorú Bredetzky uverejňuje k Rohrerovi, je obmenou kolorovanej rytiny V. G. Kiningera z r. 1802, ktorú publikoval J. Markov v práci *Slovenský ľudový odev v minulosti*, Bratislava, 1955, obr. 77.

¹⁵ Rohrer, c. d., I, 88—89.

¹⁶ Tamže, I, 77.

¹⁷ Kvôli presnosti uvádzame, že Beharovce nepatria do Liptova, ale do Spiša a sú neďaleko Spišského Podhradia.

Ein Copanitzar von Ungarn an der Mäh-
rischen Gränze.

Zu Bredetzki's top. Beytrag. 1805.

Obr. 2. Slovenský kopaničiar z moravsko-slovenského pohraničia. Rytina uverejnená Bredetz-
kým v recenzii k Rohrerovej práci.

spočiatku odľahovali s tým, že sa cítia neschopné tými rukami, ktoré doteraz priadli len drsné konope, priať bavlnu. Duchovný otec pribral na pomoc náboženstvo a využil bohoslužby na ich prehováranie. Svoj účel dosiahol a teraz obyvatelia Lazu sú schopní z jedného funta dobrej bavlny napriať 20—30 pradien a zarobia tak za týždeň jednu zlatku. Aj keď je bavlna horšej kvality, napradú z nej 15 pradien a zarobia tak 40 grajciarov. Je to skutočne nie bezvýznamný zisk v týchto vysokých vrchoch. Teraz už nepradú len ženy, ale aj malé deti, muži a starci. Vo viac ako v dvadsiatich dedinách okolo Púchova na Považí zamestnáva sa pradením bavlny 3200 ľudí. Veľku možno odôvodnene povedať, že manufaktúra v Šaštíne, ktorá zamestnáva 15 000 ľudí, a to najviac Slovákov z Trenčianskej a Nitrianskej župy, poskytuje veľmi výdatné zamestnanie a udržuje v stálom obehu pol milióna zlatých ročne. Pradenie sa začína udomáčať zvlášť medzi Slovákami z hôr na panstvách grófa Balassu, priateľa priemyslu. Aj tkanie súkna nie je medzi Slovákami neznáme. V Bystrej na Gemeri zhotovujú napríklad často súkno (plachty) na sedliacke šaty. Veľmi pozoruhodné je tiež mestečko *Myjava* v Nitrianskej župe. Kopaničiari, ktorí k nemu patria, majú celé množstvo vedľajších zamestnaní. Pestujú ľan, varia pivo, robia pálenku a pália uhlie, prešujú bukvicový a ľanový olej, tkajú plátno a plátenká. Okolo osemdesiat mužov tu zhotovuje vlnené tkanivo, cez ktoré sa preosieva múka v mlynoch. Kopaničiari z Myjavy vedia aj zo snečnic vytláčať vodu na oči. Táto okolnosť ma privádza k jednej veci, ktorá ešte pred nedávnym donášala Slovákom nemálo peňazí. Ide o zručnosť, ktorú nadobudli v chémii, a o obchod, ktorý vykonávali so svojimi chemickými a farmaceutickými výrobkami. Za Jozefa, ktorý nie je naklonený mastičkárstvu, môžu Slováci so svojimi fľaštičkami s liekmi vystupovať v hraniciach monarchie len v tichosti. No až do vypuknutia poslednej francúzskej vojny chodili obchodovať až do Francúzska, kde voda »de la rein d'Hongrie« bola dobre platená. Až do posledných čias chodili tiež do Turecka, kde bohatý mohamedán odoberal vo veľkom ich voňavé esencie. Slovenskí podomoví obchodníci, ktorí vystupovali pod menom *olejkári*, mali sa v jozefínskom období o niečo horšie, lebo v c. k. dedičných zemiach ich olejkárske krošničky sa podrobili lekárskej prehliadkam. Svoju existenciu sa však pokúsili

zachrániť, aj keď pod iným menom. Veď čo neurobí podnikavý človek, aby zachránil ovocie svojej usilovnosti? Slováci sa začali všade zjavovať ako takzvaní *šafraníci* (šakrančíki), hoci vo vlastnom Uhorsku je ešte stále málo šafranu a pestuje sa vlastne len v Biharskej a Tolianskej župe. Teraz sú Slováci okrem židov a tirolákov jediní malí obchodníci v oboch častiach Haliče. Najčastejšie pochádzajú zo žúp ležiacich na našej strane Dunaja, v prvom rade však z komorných panstiev Turčianskej župy. [Každý takýto slovenský sedliak obdrží podľa zásad uhorských obchodných zvyklostí latinský pas, v ktorom je uvedený ako *uniones, granatas, annulos, sericea et ordinaria mantilia, nitidiorum telam, crocum quoque et alia aromata distrahere solitus* — pozn.] Strížným tovarom sa zásobujú na jarmokoch v Pešti a vo Viedni. Továrenské súkno, tkanice, rukavice a reťazky na hodinky kúpené v Neuschote a Altlerchenfelde predávajú na Podolí a v Pokúcii — na dvoch častiach zeme, kde asi nikto netuší o existencii týchto dvoch predmestí Viedne. Slováci Zvolenskej župy, ktorá je známa minerálami a najmä kovmi, zamestnávajú sa prevážaním nožov, nožníc a ľanového plátna, ktoré kupujú v devätnástich dedinách zvolensko-lupčianskeho kráľovskokomorného panstva a odtiaľ sa rozchádzajú do celého Uhorska a Sedmohradska. Dúfam, že to, čo som doteraz povedal, bude stačiť ukázať v celej nahote nevedomosť a márnivosť tých Nemcov, ktorí udávajú lenivosť ako hlavnú črtu Slovanov. Kopaničiari z oblasti Hradišťa ďakujú za svoje živobytie ovciam a kozám, ktoré striedajú po celý rok svoj pobyt na vysokých vrchoch a nízkych pastvinách. Títo, tak ako Slováci Trenčianskej a Zvolenskej župy, vyrábajú z ovčieho mlieka syr, ktorý volajú bryndza a predávajú ho v drevených súdkoch vo vnútri krajiny. Slováci pri Morave zhotovujú sudy, ktoré dopravujú po Morave a Dunaji do uhorských vínorodých oblastí.¹⁸

V druhom zväzku Rohrerovej práce sa so Slovenskom stretávame len v kapitole o *náboženstve*, v ktorej uvádza vlastný záznam *žalospěvu* zo slovenskej dediny pri moravských hraniciach, žiaľ však bez udania lokality: „Staroslovanský náboženský zvyk — nechať spievať plačky nad mŕtvym — je známy aj medzi Morlakmi v Dalmácii a Istrii, ba dokonca aj medzi Slovákami v Uhorsku, ktorí bývajú v pohoriach, sa s ním ešte aj teraz niekedy stretne.“ Plačky v sloven-

¹⁸ Rohrer, c. d., I, 106—111, 156.

skej dedine pri moravských hraniciach opisuje takto: „Keďže žena zomrelého sedliaka bola už stará, poprosili plačku, aby prišla spievať. Tá vďačne prevzala túto povinnosť a kľaciac pri mŕtvom spievala v stále vyšších diskantných tónoch, ktoré prerušila občas rýchlou kadenciou a tak prešla do hlbokého tónu, akoby jej bolesť vyrazila dych: »Veď si maľ, Jurajko, ešte múku a hrach, v maľtali dve dobré dojnice, silného koňa, ročné žriebä, ktoré pekne rástlo. Či ozaj chceš opustiť dom a dvor a všetky tie veci, ktoré na tebe ľpeli ako rosa na kvetoch, ako úponky na viniči, ako kurence na sliepke. Už vidíme, že dávaš prednosť spoločnosti anjelov, apoštolov a mučeníkov pred našou. Modli sa za nás, aby sme ťa mohli nasledovať tam, kde si ty teraz nevysloviteľne blažený.« Vtom strhli všetky Slovenky rozmarín z hlavy a z hrude a položili ho na hrob. Utiahol som sa v tichosti, lebo takéto výjavy sa ma príliš dotýkajú.“

Opisom žalospevu končia Rohrerove údaje o Slovákoch. Ako sme z uvedených ukážok videli, časť materiálu je zlomkovitá, nepresne lokalizovaná a všeobecná. No väčšina jeho údajov je hodnoverná a umožňuje doplniť

novými poznatkami obraz o jednotlivých otázkach hmotnej a duchovnej kultúry. Hodnota Rohrerovej práce nespočíva však len v materiáli týkajúcom sa výlučne územia Slovenska. Rohrer tým, že sa pokúsil podať syntetický obraz o všetkom ľude mnohonárodnostnej rakúskej monarchie, odráža vo svojich prácach stav bádania a najmä pohnútky, ktoré bádanie podmienili. Štruktúra prác, ako i pozornosť, ktorú on a bádatelia, na ktorých nadviazal, venovali jednotlivým otázkam, jasne ukazuje, ktoré problémy boli v tomto období najaktuálnejšie a akým spôsobom si súdobí vzdelanci predstavovali ich riešenie. Týmto sa Rohrerova práca stáva cenným prínosom aj pri sledovaní vývoja názorov na otázky týkajúce sa potrieb a významu bádania v jednotlivých oblastiach duchovnej a hmotnej kultúry ľudu. Tento prínos Rohrerovej práce vystúpi ešte markantnejšie po porovnaní názorov všetkých bádateľov tohto obdobia s názormi a z toho vyplývajúcou štruktúrou prác neskorších bádateľov, na ktorých sa odrazia nové hľadiská na hospodársku a politickú situáciu a jej riešenie.

Viera Urbancová

Z POVIER O KLOKOČOVÝCH PLODOCH U SLOVÁKOV V STOLICI BÉKEŠSKEJ

Klokoč (*Staphyllaeceae*) je rastlina teplejších lesnatých krajov Európy, Ázie a Severnej Ameriky, kde sú známe štyri jej odrody. V Maďarsku klokoč (*Staphyllus pinnata*) rastie na okraji malej maďarskej nížiny, popri Dunaji v Monori. V Nyírségu, v severnej časti Dolnej zeme a v Békešskej stolici v Gyulavárskych lesoch, hlavne v porastoch dubových a bukových lesov, je však aj okrasnou rastlinou.¹ Klokoč ako okrasná rastlina v parkoch Békešskej stolice nie je známy, avšak donedávna sa vyskytoval v niektorých súkromných záhradách. Ako sa tam dostal, o tom sa zmienim neskoršie. Plod klokoča je malé, guľaté semeno podobné hrachu, čierneho farby a tvrdé ako kosť.² Poverčivosť Slovákov pripisovala tomuto malému, hnedo-

čiernemu semenu, že prináša a udržuje šťastie.

Povery viažuce sa na semeno klokoča sa vyskytujú v stolici Békešskej v Békešcabe, Sarvaši, Tótkomlóši, Mezőberényi a Kondoroši, ako aj v slovenských obciach bývalej stolice Čanádskej, osídlených z týchto miest, ako v Pitvaroši, Čanádalberte, Ambrózfalve a Nagybánhegyesi, a to hlavne u staršej generácie. Semeno klokoča podľa všeobecnej mienky *šťastia donesie, šťastie donášalo*. V jednotlivých miestach mu pripisovali rozličnú moc. V Békešcabe a Sarvaši malo udržať vernosť medzi manželmi. V Békešcabe ho nosili iba ženy v malom plátenom vrečúsku pod košeľou, zavesenom na krku, aby zabránili manželovi v milostných vzťahoch

¹⁹ Tamže, II, 73—75.

¹ Soós — Jávorka, *A magyar növényvilág kézikönyve*, I, Budapešť 1951, 378—379; Jávorka Cs., *Erdő mező virágai*, Budapešť 1950, 36 a 39.

² Tamže, I, 378 a II, 36.

RUNDSCHAU	
Ester Plieková, Werk und Arbeit von J. Horová — — — — —	478
Jozef Kudláček, Aus neueren Studien über die Entstehung des altslawischen Pfluges	482
Ivan Gutorov, Folkloristik in Weissrussland — — — — —	487
KURZNACHRICHTEN — — — — —	491
BÜCHERBESPRECHUNGEN UND REFERATE	
Anton Špiesz, Manufaktúrne obdobie na Slovensku 1725—1825 (Das Zeitalter der Manufakturen in der Slowakei in den Jahren 1725—1825) (E. Plieková) — — —	493
Jaroslav Štika, Cikánská otázka v ČSSR (Die Zigeunerfrage in der Tschechoslowakischen sozialistischen Republik) (E. Horváthová) — — — — —	494
O. Nahodil—A. Robek, Původ náboženství (Über den Ursprung der Religion) (J. Kudláček) — — — — —	497
Pavol Horváth, K dejinám poľnohospodárskej výroby na Slovensku v prvej polovici 18. stor. (Zur Geschichte der landwirtschaftlichen Erzeugung in der Slowakei in der ersten Hälfte des 18. Jahrh.) (V. Urbancová) — — — — —	503
Béla Gunda, Altertümliche Mahlsteine in den Karpaten (V. Urbancová) — — —	504
Iván Balassa, A magyar kukorica (M. Markuš) — — — — —	505
Műveltsej és hagyomány I—II (J. Podolák) — — — — —	508
Zeitschriften, welche regelmässig im Institut für Volkskunde der Slowakischen Akademie der Wissenschaften eingehen (M. Kubová—V. Bujna) — — — — —	509

CONTENTS

STUDIES	
Ester Plieková, The Stoneware Manufactory in Muráň — — — — —	353
Jaroslav Štika, The Meaning of the Word „Walach“ in the Western Region of the Carpathians — — — — —	396
VARIOUS MATERIAL — ARCHIVES	
Tancred Bănăţeanu, The Practice of Throwing Twigs and Stones on Graves —	438
Jozef Vařeka, Farmsteads in the Villages of Brvnište, Lower and Upper Mariková, Popradno and Štiavnik — — — — —	449
Viera Urbancová, Slovakia as seen by Jozef Rohrer in his Work on the Slavs living in the Austro-Hungarian Monarchy — — — — —	469
György Tábori, Superstitious Practices performed with Bladder-Nuts by Slovak People living in the District of Békés — — — — —	476
COMMENTARY	
Ester Plieková, The Creative of J. Horová in the Field of Ethnography — — —	478
Jozef Kudláček, Studies recently undertaken on the Origin of the Plough used by the Ancient Slavs — — — — —	482
Ivan Gutorov, Folklore in Byelo-Russia — — — — —	487
NOTICES — — — — —	491
BOOK REVIEWS AND REPORTS — — — — —	493

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND	
Ester Plieková, Une manufacture pour la fabrication de faïences à Muráň — —	353
Jaroslav Štika, La signification du mot „valach“ dans les régions des Karpates occidentales — — — — —	396
MATÉRIAUX — ARCHIVES	
Tancred Bănăţeanu, La coutume de jeter des rameaux et des pierres sur les tombes	438
Jozef Vařeka, Les bâtiments des exploitations agricoles à Brvnište, à Dolná et à Horná Mariková, à Popradno et à Štiavnik — — — — —	449
Viera Urbancová, La Slovaquie dans l'ouvrage de Jozef Rohrer sur les Slaves de l'Empire d'Autriche — — — — —	469
György Tábori, A propos des croyances superstitieuses se rapportant aux fruits du faux pistachier chez les Slovaques du district de Békés — — — — —	476
NOTES	
Ester Plieková, L'oeuvre et les travaux de J. Horová — — — — —	478
Jozef Kudláček, Etudes récentes sur l'origine de la charrue des anciens Slaves —	482
Ivan Gutorov, A propos du folklore de la Russie blanche — — — — —	487
INFORMATIONS — — — — —	491
ANALYSES ET COMPTES RENDUS — — — — —	493

СЛОВАЦКАЯ ЭТНОГРАФИЯ
Журнал Словацкой Академии Наук

Год издания X, 1962, № 3

Издается четыре раза в год
Издательство Словацкой Академии Наук
Редакторы д-р Божена Филова и Вера Носальова
Адрес редакции Братислава, Клеменсова 27

SLOWAKISCHE VOLKSKUNDE

Zeitschrift der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang X, 1962, Nr. 3. Erscheint viermal im Jahre
Herausgegeben vom Verlag der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Redakteure Dr. Božena Filová und Viera Nosáľová
Redaktion Bratislava, Klemensova 27

SLOVAK ETHNOGRAPHY

Journal of the Slovak Academy of Sciences
Volume X, 1962, No 3.
Published quarterly by the Slovak Academy of Sciences
Managing Editors Dr. Božena Filová and Viera Nosáľová
Editor Bratislava, Klemensova 27, Czechoslovakia

L'ETHNOGRAPHIE SLOVAQUE

revue de l'Académie slovaque des sciences
Année X, 1962, No 3. Parait quatre fois par an
Aux Editions de l'Académie slovaque des sciences
Rédacteurs: dr. Božena Filová et Viera Nosáľová
Rédaction Bratislava, Klemensova 27

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Časopis Slovenskej akadémie vied
Ročník X, 1962, číslo 3. Vychádza štyri razy do roka
Vydáva Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka dr. Božena Filová

Výkonná redaktorka prom. hist. Viera Nosáľová

Redakčná rada: doc. dr. Rudolf Bednárík, dr. Soňa Burlasová, prom. hist. Emília Horváthová, dr. Soňa Kovačevičová, dr. Michal Markuš, doc. dr. Andrej Melicherčík, dr. Ján Mjartan, dr. Ján Podolák

Redaktor časopisu Andrej Šumec

Technický redaktor Ondrej Betko

Redakcia: Bratislava, Klemensova 27

Vytlačili Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Martin

Jednotlivé číslo Kčs 13,50, celoročné predplatné Kčs 54,—

Výmer PIO 2385/49-III/2 — V-15*21356

Rozširuje Poštová novinová služba, objednávky a predplatné prijíma Poštový novinový úrad — ústredná administrácia PNS — Gottwaldovo námestie 48/VII, Bratislava. Možno tiež objednať na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Objednávky do zahraničia vyba-vuje Poštový novinový úrad — vývoz tlače — Jindřišská ul. 14, Praha 1

© by Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1962